

Д.А. КОЗАК,
к.е.н., доцент, Одеський інститут фінансів

Вплив системи оподаткування на банківську діяльність

У статті розглядаються особливості оподаткування банківських установ в Україні, встановлено специфіку чинної системи оподатковування банків як платників податків, їхня роль як податкових агентів, визначено прямий та опосередкований вплив оподаткування на показники діяльності банків та функціонування банківської системи.

Ключові слова: банківська установа, система оподаткування, податкове регулювання.

Д.А. КОЗАК,
к.е.н., доцент, Одесский институт финансов

Влияние системы налогообложения на банковскую деятельность

В статье рассматриваются особенности налогообложения банковских учреждений в Украине, установлена специфика действующей системы налогообложения банков как плательщиков налогов, их роль как налоговых агентов, определено прямое и опосредованное влияние налогообложения на показатели деятельности банков и функционирование банковской системы.

Ключевые слова: банковское учреждение, система налогообложения, налоговое регулирование.

D.A. KOZAK,
Ph.D., assistant professor

Effect of taxation on banking activities

The article discusses the features of the taxation of banking institutions in Ukraine, established the specificity of the current system of taxation of banks as taxpayers, their role as tax agents, to determine the direct and indirect impact of taxation on the performance of banks and the banking system functioning.

Keywords: banking institution, tax system, tax regulation.

Постановка проблеми. Обов'язковою умовою стабільного соціально-економічного зростання будь-якої держави є стійка банківська система. Сьогодні в Україні банківські установи проходять складні випробування в умовах нестійкої економічної ситуації. Часті зміни економічної і політичної ситуації в країні, незахищеність від зовнішнього середовища та негативних внутрішніх факторів потребують підвищення ролі держави в регулюванні економічних процесів та необхідність удосконалення банківської діяльності з пристосуванням до нових умов.

Банківська система, яка поєднує через банки всіх суб'єктів економіки, є залежною від фінансового стану своїх клієнтів. Природно, що негативні процеси в економіці відбилися на діяльності комерційних банків. Серед економічних факторів, які впливають на розвиток банківської системи, необхідно назвати рівень інфляції, нерозвиненість ринків капіталу і нерухомості в країні, зменшення доходів, що обумовлює зменшення кількості клієнтів банку, низьку якість активів, недовіру вкладників до банків, повільний розвиток малих підприємств, податковий тягар [1, с. 123].

Важливим знаряддям у регулюванні банківської діяльності, а отже в регулюванні діяльності інших суб'єктів господарювання є податкове регулювання. В умовах трансформації ринкових відносин податки є найважливішим методом мобілізації фінансових ресурсів, необхідних для вирішення основних завдань соціальної політики держави, забезпечення соціальних гарантій, розвитку науки, освіти, охорони здоров'я.

Поглиблення наукової оцінки можливостей впливу на банківський сектор через податковий механізм, обґрунтування місця і ролі оподаткування в системі факторів банківської діяльності сприятимуть стимулюванню спрямування банківського капіталу у вітчизняне виробництво.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. До слідження питань впливу оподаткування на ефективність банківської діяльності присвячено праці багатьох вітчизняних науковців, а саме Н.Й. Афіногентової, Ю.В. Боднарук,

В.І. Волохова, Л.Г. Кльоби, Л.А. Клюско, О.М. Кулаковської, В.О. Орлової та інших. Незважаючи на велику кількість на-працювань у галузі оподаткування банківських установ, з прийняттям Податкового кодексу України відбулося чимало змін в оподаткуванні банківської діяльності, тому це питання потребує подальшого дослідження.

Метою статті є визначення особливостей системи оподатковування комерційних банків в Україні, з'ясування її специфіки та впливу на функціонування банківської системи.

Виклад основного матеріалу. Комерційні банки відповідно до норм Податкового кодексу України поряд з іншими суб'єктами господарювання є платниками податків та зборів до бюджету та позабюджетних фондів. Банки, як і інші фінансові установи, можуть брати участь у податкових правовідносинах у двох статусах: як особи, що сприяють справлянню податків та зборів (податкові агенти), та як платники податків [2, с. 88]. Отже, банки – це фінансові установи, які є не тільки платниками податків, а й посередниками між юридичними і фізичними особами з бюджетом та позабюджетними фондами.

Оподаткування банків в Україні здійснюється за тими ж законодавчими актами, що й оподаткування інших юридичних осіб – суб'єктів господарювання. Однак банки як фінансові посередники здійснюють специфічні операції, пов'язані з передозподілом фінансових ресурсів з тих галузей економіки, де ці ресурси є тимчасово вільними, у ті сфери, де існує потреба в таких ресурсах. Таким чином, діяльність банків суттєво відрізняється від діяльності інших суб'єктів господарської діяльності, що обумовлює наявність у податковому законодавстві окремих норм щодо оподаткування фінансових установ [3, с. 153].

За свою сутністю банківська система є самокерованою, оскільки зміна економічної кон'юнктури, першою чергою по-даткової політики держави, політичної ситуації, неминуче призводить до «автоматичної» зміни політики банку. Так, у період економічних криз і політичної нестабільності скорочу-

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ються довгострокові інвестиції банків у виробництво, зменшуються терміни кредитування, збільшується питома вага доходів від побічної (наприклад, посередницької) діяльності, і навпаки, в умовах економічної та політичної стабільності, і отже скорочення ризику, банки активізують свою роботу як з обслуговування основної виробничої діяльності підприємств, так і по довгостроковому кредитуванню господарств. Проте самокерованість банківської системи не означає виведення її з поля державного регулювання, зокрема податкового.

Роль банківських установ в системі оподаткування є багатогранною, адже банки виступають в ролі платника, податкового агента та осіб, що сприяють сплаті обов'язкових платежів.

Податкове регулювання банківської діяльності – складний процес використання механізмів та інструментів податкової політики на банківську діяльність з метою стимулювання чи стримування надання банківських послуг для отримання необхідних соціально-економічних результатів. Стимулювання чи стримування буде забезпечувати розвиток виробництва за рахунок довгострокового чи короткострокового банківського кредитування з ймовірними утисками фінансових інтересів банківської сфери в короткостроковій перспективі і розвитком в довгостроковій.

Розглядаючи систему оподаткування з позиції її впливу на діяльність банків, слід розрізняти систему оподаткування безпосередньо банків (прямий вплив) та систему оподаткування інших підприємницьких суб'єктів і населення (опосередкований вплив). Залежно від характеру впливу системи оподаткування напрями та наслідки її впливу на діяльність банку будуть різними.

Система оподаткування безпосередньо банків впливає на такі показники діяльності банків, як фінансові результати діяльності, доходи та витрати. Витрати зі сплати податків впливають на ліквідність банку, оскільки вони сплачуються за рахунок коштів, що знаходяться на кореспондентському рахунку, а також на розмір власних коштів, оскільки вони приводять до зменшення прибутку, а отже і розміру капіталу банку.

Крім оподаткування діяльності власне банків на стабільне функціонування банківської системи значний вплив здійснює і порядок оподаткування підприємств і населення. Так, збільшення податкового тиску не тільки на банківські установи, а й на інших юридичних та фізичних осіб призводить до того, що знижується їх підприємницька активність, що призводить до зменшення залишків коштів на рахунках господарюючих суб'єктів та згортання підприємницької активності. А це, своєю чергою, призводить до збільшення безробіття, а отже до зменшення вкладів фізичних осіб. Тобто оподаткування населення та організацій як клієнтів банків також визначає активність

банків в тих або інших сферах, в чому й полягає опосередкований вплив оподаткування як фактора банківської діяльності.

Банки, як і всі інші суб'єкти господарювання, що здійснюють діяльність, спрямовану на отримання прибутку на території України і за її межами, зобов'язані сплачувати до бюджету і державних цільових фондів податки та збори, встановлені чинним законодавством – податок на прибуток підприємств, ПДВ (за деякими видами операцій), єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (до фондів пенсійного, соціального страхування на випадок втрати працевздатності, безробіття і нещасних випадків на виробництві), податок на землю, збір за першу реєстрацію транспортного засобу та ін.

При цьому у випадках сплати вищезазначених податків воно виступають як платники податків, тобто особи, на які відповідним податковим законодавством безпосередньо покладені обов'язки по їх нарахуванню і сплаті (податок на прибуток підприємств, ПДВ, податок на землю тощо). В інших випадках банки можуть виступати як податкові агенти, тобто особи, які зобов'язані нараховувати, утримувати та сплачувати податки від імені та за рахунок фізичної особи з доходів, що виплачуються такій особі, вести податковий облік, надавати податкову звітність податковим органам, а також нести відповідальність за порушення норм законодавства [4].

Слід зауважити, що оподаткування банків – це зовнішній чинник впливу на банківську діяльність. Водночас зовнішні чинники доцільно поділяти на прямі та непрямі. Так, прямі чинники безпосередньо впливають на напрями, обсяги та інструменти банківської діяльності і спрямовані передусім або виключно на банки. Непрямі чинники прямо не пов'язані з банківською діяльністю і спрямовані насамперед на інші види діяльності (промислове виробництво, видобуток корисних копалин, освіта, наука, страхування тощо), що має вплив на інструменти та напрями діяльності банків [5, с. 175].

Із прийняттям Податкового кодексу України відбулися деякі зміни в оподаткуванні банківських установ (табл. 1).

Доходи та витрати операційної діяльності банківських установ, які враховуються при обчисленні об'єкта оподаткування для цілей оподаткування податком на прибуток, відображені в табл. 2.

Більшість операцій комерційних банків не є об'єктом оподаткування ПДВ. Так, у статті 196 ПКУ визначено операції, що не є об'єктом оподаткування. До них відносяться: операції, що стосуються обігу валютних цінностей (зокрема, національної й іноземної валюти), монетарних металів, банкнот і монет НБУ, за винятком тих, що реалізуються для нумізматичних цілей; операції по випускові, розміщенні й продажу цінних паперів, а також де-

Таблиця 1. Основні податки та збори у складі податкового поля банку [4]

Податкове поле банку	Види податків та зборів згідно з ПК
Як платника податків	Податок на прибуток підприємств. Податок на додану вартість Плата за землю Збір за першу реєстрацію транспортного засобу Збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності Інші податки та збори
Як податкового агента	Податок на доходи фізичних осіб Податок на депозити Єдиний соціальний внесок Податок на дивіденди

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

позитарні, реєстраційні й клірингові операції; операції з надання послуг інкасації, розрахунково-касового обслуговування залучення, розміщення й повернення коштів по договорах позички й депозиту; операції з надання керування й переуступок фінансових кредитів, гарантії і банківських порук особам, що надали такі кредити, гарантії й поручництва; операції по торгівлі борговими якщо об'єктом боргу є валютні цінності, цінні папери, в тому числі компенсаційні папери (сертифікати), інвестиційні сертифікати, іпотечні сертифікати з фіксованою дохідністю, операції з відступлення права вимоги за забезпеченими іпотекою кредитами (позиками), житлові чеки, земельні бони та деривативи [4]. При цьому суми ПДВ, які платяться за виконані роботи і перераховані послуги тим, хто постачає банкам матеріальні ресурси, відносяться на собівартість банківських послуг.

Варто зазначити, що система оподаткування комерційних банків країн – членів Європейського Союзу дещо відрізняється від оподаткування банків в Україні. Крім податку на прибуток підприємств, ПДВ, податку на землю, збору за першу реєстрацію транспортного засобу (податку з власників транспортних засобів) та відрахувань у фонди соціального страхування, в європейських державах банками також сплачуються податок на операції з цінними паперами, податок на збільшення капіталу, податок на майно [6, с. 23; 7].

Держава може використовувати різні підходи до податкового регулювання банківської діяльності в залежності від цілей податкової політики. Якщо є потреба в розвитку реально-го сектору економіки, відносно висока швидкість обігу капіталу, значний попит та висока ціна на банківські послуги, то вплив на банківську сферу необхідно посилити, адже рівень податкового навантаження є занадто низьким [8, с. 198]. Однак посилення податкового впливу збільшує економічну нестабільність банківської сфери та призводить до підвищення ставок за кредит, тому з метою залучення коштів до реального сектору економіки необхідно послабляти вплив на банківську сферу.

Науковці, які вважають оподаткування банківського сектору недостатнім, пропонують посилити податкове навантаження на нього, аргументуючи це тим, що: по-перше, діяльність банків пов'язана лише з перерозподілом національного доходу, оскільки вони, в основному, займаються посередництвом і не належать до сфери матеріального виробництва, яка потребує пріоритетного розвитку; по-друге, швидкість обігу капіталу банківських установ відносно висока, що дає змогу за однакової величини капіталу у сфері виробництва отримати вищий прибуток [8, с. 198]; по-третє, банки широко використовують практику приховування прибутків та уникнення оподаткування за допомогою різних схем та методів. Серед них найбільш поширеними є такі: виплати страхових премій на адресу пов'язаних із банками страхових компаній (дочірніх структур або акціонерів); відрахування на резерви за кредитними операціями; купівля цінних паперів у «інвестиційних» цілях, як і деякі валютно-обмінні операції, які теж можуть виводитися з-під оподаткування; штучне завищенння видатків і приховування дохідних статей [9].

Проблема вибору того чи іншого підходу до податкового регулювання залежить від того, яка з функцій податків визнана першочерговою: фіскальна або регулююча.

Фіскальна функція забезпечує: формування дохідної частини бюджету та загальнодержавних цільових фондів; рівномірний розподіл сум податкових надходжень між ланками бюджетної системи; стабілізацію загальнодержавного та регіонального рівня соціального забезпечення громадян та забезпечення соціальних гарантій; досягнення високого рівня соціальної інфраструктури; забезпечення потреб науки, освіти, охорони здоров'я та навколишнього середовища, оборони та управління.

Сутність регулюючої функції полягає в тому, щоб перерозподілити вартість валового національного продукту між державою та платниками податків. У довгостроковій перспективі

Таблиця 2. Доходи та витрати операційної діяльності банківських установ [4]

Доходи	Витрати
Процентні доходи за кредитно-депозитними операціями та цінними паперами, придбанimiи банком	Процентні витрати за кредитно-депозитними операціями, кореспондентськими рахунками, коштами до запитання та цінними паперами власного обігу
Комісійні доходи за кредитно-депозитними операціями, наданими гарантіями, розрахунково-касове обслуговування, інкасацію та перевезення цінностей, операції з довірчого управління	Комісійні витрати за кредитно-депозитними операціями, розрахунково-касове обслуговування, інкасацію та перевезення цінностей, операціями на валютному ринку, операціями з довірчого управління
Прибуток від операцій з торгівлі цінними паперами	Комісійні витрати за операціями з цінними паперами
Прибуток від операцій з купівлі/продажу іноземної валюти та банківських металів	Від'ємний результат від операцій з купівлі/продажу іноземної валюти та банківських металів
Позитивне значення курсових різниць	Від'ємне значення курсових різниць від переоцінки активів та зобов'язань
Надлишкові суми страхового резерву	Суми страхових резервів
	Суми коштів, внесені до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб
Доходи від надання факторингових послуг	Витрати з придбання права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлені товари чи надані послуги (факторинг)
Дохід, пов'язаний з реалізацією заставленого майна	Витрати, пов'язані з реалізацією заставленого майна
Доходи у вигляді дивідендів	
Доходи від операцій оренди/лізингу	Витрати на амортизацію наданих в оренду основних фондів та нематеріальних активів
Отримані суми штрафів, неустойок, пені	
Вартість товарів, робіт, послуг, отриманих безоплатно	Сума коштів, майна, добровільно переданих у розмірах, визначених ПК
Суми поворотної фінансової допомоги	Інші витрати операційної діяльності

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВІДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ві є доречним розвивати саме регулюючу функцію, яка має забезпечити оптимальну структуру банківських кредитних ресурсів у відповідності з програмами економічного розвитку України та довгостроковим бюджетним плануванням.

Безумовно, держава зацікавлена в розвитку банківської системи, в її стабільноті та надійності як гаранта подолання кризи в економіці. Тому основні вимоги до законодавчої бази, на якій повинна реалізуватися податкова політика, мають включати: забезпечення сталого розвитку банківської системи і попередження її краху; активне стимулювання інвестиційної діяльності банків як важливого чинника зниження економічного спаду і подальшого піднесення економіки та зростання життєвого рівня населення; обмеження концентрації капіталу в одніх руках і недопущення монопольного контролю над ринком фінансових ресурсів; забезпечення конкурентоспроможності банків на ринку фінансових послуг порівняно з іншими небанківськими фінансовими посередниками.

Висновки

На сьогодні головним завданням є створення мотивації для забезпечення стабільної діяльності банків, які виконують специфічні функції перерозподілу фінансових ресурсів в економіці. Одним з основних важелів впливу на функціонування комерційних банків є система оподаткування, яка, крім своєї звичайної фіскальної функції, має спрямовувати їх діяльність у русло суспільних інтересів. Разом із тим формування ефективної системи оподаткування комерційних банків є дуже складним завданням.

З цього приводу важливого значення набуває податкове регулювання банківської діяльності. В рамках податкового регулювання залишається актуальним зниження податкового тягаря з метою запобігання банкрутства ряду банків і недопущення сильної монополізації банківського сектору економіки, а також надання дієвих, а не декларативних податкових пільг банкам. Держава в сучасних умовах повинна

спрямовувати використання податкових важелів для забезпечення і підтримки збалансованого економічного зростання, ефективне використання ресурсів, стимулювання інвестиційної та підприємницької активності.

Список використаних джерел

1. Афіногентова Н.Й. Специфіка діяльності банків як суб'єктів податкових відносин / Н.Й. Афіногентова // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – Вип. 3, ч. 2. – С. 123–129.
2. Боднарук Ю.В. Особливості участі податкових агентів в податкових провадженнях на стадії добровільної реалізації податкового зобов'язання // Митна справа. – 2010. – №6. – С. 87–94.
3. Волохов В.І. Практичні аспекти оподаткування банківської діяльності / В.І. Волохов, С.А. Дудін, В.М. Ковалів // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – №3. – Т.3. – С. 153–157.
4. Податковий кодекс України від 02.12.2010 №2755–VI / [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
5. Кльоба Л.Г., Ярошик О.І., Ярошик О.С. Вплив податкового регулювання на фінансову діяльність банку // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – №21.10. – С. 173–178.
6. Кулаковська О. Досвід оподаткування банків країн–членів ЄС та деякі проблемні питання оподаткування банків України // Вісник НБУ. – 2009. – №9. – С. 22–25.
7. Орлова В.О. Податкове навантаження комерційних банків як фактор розвитку економіки на сучасному етапі [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tiru/2010_30_1/Orlova.pdf
8. Сербина О.Г. Організація податкового контролю за банківською діяльністю та його ефективність // Науковий вісник НЛТУ України. – 2008. – №18.5. – С. 197–204.
9. Клюско Л.А. Оподаткування банківської діяльності в Україні та основні напрями його вдосконалення / Л.А. Клюско, Я.Г. Підсonna / [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://fkd.khibs.edu.ua/pdf/2012_1/55

Н.В. ПОПРОЗМАН,

к.е.н., доцент кафедри економічної кібернетики,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Основні методологічні аспекти моделей стратегії розвитку агропромислового виробництва

У статті розглядаються та аналізуються базові моделі стратегічного управління. Акцентується увага на особливостях функціонування агропромислового виробництва, підкреслюється необхідність формування сучасної стратегії його економічного розвитку.

Ключові слова: модель, стратегічне управління, фактори, агропромислове виробництво, стратегія, розвиток.

Н.В. ПОПРОЗМАН,

к.э.н., доцент кафедры экономической кибернетики,

Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины

Основные методологические аспекты моделей стратегии развития агропромышленного производства

В статье рассматриваются и анализируются базовые модели стратегического управления. Акцентируется внимание на особенностях функционирования агропромышленного производства, подчеркивается необходимость формирования современной стратегии его экономического развития.

Ключевые слова: модель, стратегическое управление, факторы, агропромышленное производство, стратегия, развитие.